

Олена СЕРЕБРЯКОВА

**ЕТНОЛОКАЛЬНІ ВАРІАНТИ
ДЕЯКИХ КАЛЕНДАРНИХ ВОРОЖІНЬ
(мантичні дії з дровами в зимовій
обрядовості українців)**

**Olena SEREBRYAKOVA. On Ethnical Local
Variants of Some Calendrical Divinations (Mantic Acts
with Firewood In Ukrainians' Winter Ritualism).**

З-поміж різних обрядодій, приурочених до зимового циклу календарних свят, як відомо, помітне місце посідали ворожіння. За їхньою допомогою наші предки віддавна намагалися довідатися про майбуття, передбачити власну життєву долю та важливі події в житті всієї родини. Один із багатьох способів, який, як вірили, може висвітлити це приховане прийдешнє, – певні дії з тими чи іншими предметами, зосібна й з полінцями, які належить полічити, витягти навмання із в'язанки дров тощо.

Найпоширенішими серед таких ворожінь були дівочі матримоніальні (шлюбні) дивінації, які відомі в кількох варіантах і побутували по всій Україні. Менш поширені явища – гадання про шлюб парубків, а також ворожіння про життя і смерть членів родини в новому році. Досі ці звичаї були фіксовані лише в деяких районах західноукраїнських теренів.

Як й інші дивінації про заміжжя, ворожіння дівчат з дровами здебільшого відбувалися напередодні Різдва або увечері на Андрія, рідше – на Новий рік, Щедрий вечір. Подекуди, наприклад в окремих селах на Слобожанщині, могли гадати двічі – на свято Андрія та Новий рік. Так само дублювали обрядодії (на Андрія і Святвечір) й у деяких місцевостях Лемківщини¹.

Спосіб і суть ворожіння полягали в наступному: у передсвятковий вечір дівчина йшла надвір,

набирала в дровітні дрова й, внісши до хати, рахувала їх. Результат гадання тлумачили однаково: якщо полін виявилось до пари, то, за аналогією, вона невдовзі знайде собі пару, вийде заміж. Якщо ж дров непарна кількість – цьогоріч на весілля можна не сподіватися.

Із низки публікацій та матеріалів польових досліджень, зокрема й тих, які проведено останніми роками², цілком очевидно, що такі однотипні дивінації з традиційним дуалістичним тлумаченням символіки “парного/непарного” у минулому були поширені в багатьох регіонах України (на Лемківщині, Бойківщині, Гуцульщині, Надсянні, Поділлі, Наддніпрянщині, Поліссі, Слобожанщині). Інше, нетипове умотивування звичаю (заміжжя дівчині віщує власне непарна кількість полін) зафіксовано лише подекуди на Закарпатті³.

Місцем вказаного ворожіння поставала власна оселя чи “кудельна хата”, куди дівчата сходились на вечорниці. Дрова для гадання зазвичай набирали у своїй господі або, як це було поширено в багатьох селах на Лемківщині, Бойківщині, Надсянні, Наддніпрянщині, потай брали з подвір'я тих осель, де мешкали парубки, чи в когось із сусідів⁴. Попри те, що крадіжку в народі вважали

²Зубрицький М. Народний календар, народні звичаї і повірки, прив'язані до днів в тижні і до рокових свят // Матеріали до українсько-руської етнології.– Т. III.– Львів, 1900.– С. 51; Доманицький В. Народний календар у Ровенському повіті, Волинської губернії // Матеріали до української етнології.– Т. XV.– Львів, 1912.– С. 80; Зинич М. Звичай та вірування на Андрія в с. Жукотині пов. Турка // Літопис Бойківщини.– Самбір, 1937.– Ч. 9.– С. 124; Добрянська І. Село Команьча – життя, звичаї, повір'я // Наше Слово.– Варшава, 1965.– № 28.– С. 5; Климець Ю. Звіт про проведену роботу під час експедиції на Полісся // Архів МХП.– Ф. 1.– Оп. 2.– Од. зб. 304.– Арк. 110; Серебрякова О. Календарна та сімейна обрядовість в селах Яворівського р-ну Львівської обл. (польові матеріали 2007 р.) // Архів ІН НАНУ.– Ф. 1.– Оп. 2.– Од. зб. 490.– Арк. 14, 29; Ї ж. Прикмети, календарні та родинні звичаї, зібрані в Міжгірському, Хустському та Мукачівському районах Закарпатської обл. (польові матеріали за 2008 рік) // Там само.– Од. зб. 495.– Арк. 8, 9, 77; Ї ж. Польові матеріали з Корсунь-Шевченківського, Черкаського та Канівського р-нів Черкаської обл. за 2008, 2009 рр. // Там само.– Од. зб. 496.– Арк. 116, 161, 209, 216, 219 та ін.

³Див.: Герцій П. Віровання на Святий вечер в Хусті // Подкарпатска Русь.– Ужгород, 1930.– Ч. 1–2.– С. 29.

⁴Серебрякова О. Календарна та сімейна обрядовість в селах Яворівського р-ну... – Арк. 6, 11; Ї ж. Польові матеріали з Корсунь-Шевченківського, Черкаського та Канівського р-нів...– Арк. 21; Горошко Л. Календарні і родинні

¹Иванов П. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губернии.– Харьков, 1907.– С. 63; Вархол Й. Дівочі ворожіння в часі зимового сонцестояння // Науковий збірник музею української культури у Свиднику.– Т. 15.– Кн. 1.– Пряшів, 1988.– С. 167.

гріховним вчинком, її доволі часто практикували з ритуальною метою (у ділянці аграрної, скотарської, любовної, шкідливої магії тощо), вірячи, що крадені предмети наділені особливими магичними властивостями і їхнє використання у різних ситуаціях посилює ефективність обрядів⁵.

Задля досягнення бажаного результату у народній обрядовій традиції, як відомо, також практикувалося трикратне повторювання тих чи інших дій. Є цей ритуальний елемент і в мантиці, зосібна й у ворожіннях вказаного виду. Так, подекуди на Гуцульщині вважали, що для традиційного гадання з парною-непарною кількістю дров їх треба принести тричі (с. Верхній Березів Косівського р-ну)⁶. Так само чинили й у Бехерові Бардіївського округу, де, на відміну від багатьох інших південнолемківських сіл, дівчата гадали не про власну долю, а про можливий шлюб якої-небудь пари своїх ровесників. Попри те результат тлумачили традиційно: якщо після лічби виходило парне число полін, “то ті молоді люди, про яких думала дівчина, одружаться”; якщо непарне – весілля не буде⁷.

І в Карпатах, і деінде в Україні про майбутнє заміжжя гадали не лише за кількістю полін. За деякими ознаками порубаного дерева українки намагалися довідатися й про вік і характер свого судженого, його заможність тощо. Так, за записом В.Хомика, у селах Ясельського і Коросненського повітів напередодні свята Андрія лемківчанки ворожили так. Одна з дівчат, які збиралася у вечорничній хаті, вносила до оселі дрова і кожне поліно накривала мішком. Відтак кожна з відданиць по черзі заходила з сіней у кімнату і піднімала мішок. Якщо їй дісталось гладке

поліно, то, як гадали, наречений буде молодим і добрим. Якщо ж вибере деревину сучкувату, з покоробленою корою – доля зведе її зі старшим і лихим на вдачу чоловіком⁸.

За даними П.Чубинського, подібні дивінації з таким самим трактуванням прикмет у другій пол. XIX ст. побутували й на Волині, зокрема у м. Шумську Кременецького повіту. Відмінність звичаю, однак, полягала в тому, що панянка, яка ввечері на Андрія йшла до сараю, саме там і ворожила. Крім того, відзначу й поширення інших вірувань: гладеньке поліно вказує на те, що чоловік буде бідним, а сучкувате віщує шлюб із багатцем⁹.

Схожі відомості зі Слобожанщини на початку XX ст. подав П.Іванов. У селах Куп'янського повіту (Харківщина) вважали, що дівчина побереється з багатим, гарним і добрим парубком, якщо з купи дров їй пощастить витягнути ось таке поліно – пряме, гладке, з корою і без сучків¹⁰.

Іх власних польових розслідувань можна потвердити, що за розміром і виглядом поліна, витягнутого навмання із оберемка дров, про зріст, зовнішність судженого, його соціальний стан намагалися довідатися й у наддніпрянських селах (на Канівщині), а також на Надсянні (Яворівщина). Як і деінде, на цих же теренах практикували й ворожіння з лічбою дров. При цьому подекуди на Яворівщині її супроводжували характерною примівкою “вдовець-молодець”¹¹. Як відомо, такий самий вербальний супровід мало й загальнопоширене в Україні дівоче гадання з рахуванням кілків плоти. Ще одна збіжність між цими способами ворожіння – розглядання фактури деревини, на основі якої робилися схожі висновки щодо зовнішності майбутнього чоловіка, його вдачі тощо¹²

звичаї в селах Сколівського і Турківського р-нів Львівської обл., Верховинського р-ну Івано-Франківської обл., Вишницького і Путильського р-нів Чернівецької обл., Рахівського і Великоберезнянського р-нів Закарпатської обл. (польові матеріали 2005 р.) // Архів ІН НАНУ.– Ф. 1.– Оп. 2.– Од. зб. 466 б.– Арк. 80; Вархол Й. Дівочі ворожіння...– С. 165; Шмайда М. А іші вам вінчую. Календарна обрядовість русинів-українців Чехо-Словаччини.– Пряшів, 1992.– С. 145.

⁵Див. докл.: Войтович В. Українська міфологія.– К., 2005.– С. 250; Толстая С. Кража // Славянские древности.– Т. 2.– Москва, 1999.– С. 640–643.

⁶Гонтар Т. Польові матеріали про народне харчування за 1974 рік (Львівська, Івано-Франківська обл.) // Архів МЕХП.– Ф. 1.– Оп. 2.– Од. зб. 213.– Арк. 22 зв.

⁷Гривна В. Народні звичаї Маковиці.– Пряшів, 1973.– С. 152.

⁸Хомик В. Звичаї та обряди лемків // Наше Слово.– Варшава, 1963.– № 23.– С. 5.

⁹Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край.– Т. 3.– СПб., 1872.– С. 261.

¹⁰Іванов П. Жизнь и поверья крестьян...– С. 63.

¹¹Серебрякова О. Календарна та сімейна обрядовість в селах Яворівського р-ну...– Арк. 117, 129; Ї ж. Польові матеріали з Корсунь-Шевченківського, Черкаського та Канівського р-нів...– Арк. 209.

¹²Пор.: Самбірський Д. Дещо про свято-андріївські звичаї й вірування в Самбірщині (с. Городище) // Життя і Знання.– Львів.– 1938.– Ч. 12.– С. 357; Папіж В. Деякі релігійні обряди і звичаї Підгаєччини // Підгаєцька земля: Історико-мемуарний збірник.– Нью-Йорк; Лондон; Париж; Сідней; Торонто; К., 1980.– С. 72; Ми-

За допомогою своєрідного ворожіння у деяких регіонах, зокрема подекуди на півдні Лемківщини, дівчата намагалися відкрити таємницю імені свого судженого. У с. Бехерові для цього на Новий рік вони приносили з двору дрова й писали на них імена коханих. Відтак витягували їх одна в одну, вірячи, що з тим чи іншим парубком й судилося бути разом. До хлопців, імена яких випали за жеребом, змінювали ставлення. Сподіваючись повернути їхню увагу, надалі на вечорницях з ними починали кокетувати, частіше танцювали і дарували якісь дрібнички¹³.

За записом М.Сивицького, в окремих селах Північної Лемківщини до мантичних обрядодій із дровами вдавалися й парубки. Зокрема хлопець, якому припала до душі котрась із дівчат, увечері напередодні Андрія йшов до її хати, набирав на подвір'ї оберемок дров, ніс у якесь відлюдне місце й починав рахувати, сподіваючись, що їх виявиться парне число. У разі невдачі, тобто якщо полін було не до пари, наполегливо робив наступні спроби: йшов до другої, третьої хати (навіть на подвір'я до бідної вдови з малими дітьми) й так тривало доти, поки не виворожив собі пари¹⁴.

Як видно з матеріалів П.Герція, такі гадання практикували у минулому з метою передбачити життєву долю членів родини в найближчий час. Зокрема, у закарпатському містечку Хусті на Святий вечір зазвичай на порозі складали полінця й на кожне клали папірець із ім'ям одного з домочадців. За віруванням, "котрєе дерево найскоріше упаде, тот найскоріше умре"¹⁵.

Про життя і смерть на Святвечір ворожили й на Гуцульщині. Зокрема, в с. Зеленій, що біля Надвірної, хтось із домашніх приносив до хати дрова і тоді їх лічили. Якщо виходило парне число, сподівалися, що всі мешканці дому житимуть, "а як унесе не до пари, то хтось умре"¹⁶.

лорадович В. Рождественские Святки в северной части Лубенского уезда.- Полтава, 1893.- С. 20; Kolberg O. Chełmskie. Obraz etnograficzny.- Kraków, 1890.- Т. 1.- С. 160, 161; Schnajder J. Z życia górali nadłomnickich // Lud.- Lwów, 1912.- Т. XVIII.- Zesz. I-IV.- С. 212; Falkowski J. Zachodne pogranicze Huculszczyzny.- Lwów, 1937.- С. 126 та ін.

¹³Гривна В. Народні звичаї Маковиці...- С. 159.

¹⁴Сивицький М. Духова культура // Лемківщина: Земля - Люди - Історія - Культура.- Т. II: Записки НТШ.- Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1988.- Т. 206.- С. 130.

¹⁵Герцій П. Віровання на Святий вечір...- С. 30.

¹⁶Онищук А. Народний календар. Звичаї й вірування

Подібне ворожіння відоме й поза межами України, зокрема у Словаччині¹⁷. Більш відомими на європейських теренах були матримоніальні гадання з дровами, які побутовали у білорусів, росіян, поляків, чехів, словаків, литовців, угорців та інших народів і ґрунтуються, як і в українців, на типовому тлумаченні символіки "парного-непарного". У тій чи іншій етнотрадиції знаходимо також низку інших звичаїв, подібних до українських: брати для ворожіння лише крадені дрова, тричі ходити по них, витягувати поліна наосліп, супроводжувати лічбу певними примівками і т. ін. У деяких народів побутовали й дивінації за виглядом поліна (у росіян, литовців), спільні дівочі та парубочі гадання (у швейцарців) тощо¹⁸.

Широкий ареал побутування, однакова функційність, значні збіжності в способах ворожіння, однотипні умотивування мантичних дій, які ґрунтуються на тлумаченні певних аналогій, символіки чисел тощо - усе це може вказувати на давнє походження гадань з дровами. Поширення явища, його витоки - окреме питання, яке ще потребує свого дослідження. Що ж до його збереження в сучасну пору, то, як принаймні можна судити із власних польових досліджень, у деяких регіонах України такий елемент народної мантики уже вийшов із обрядового побутування. Однак, старожили ще про нього пам'ятають, тому, можливо, подальші теренові пошуки розширять відомості про своєрідний народний звичай, а також дозволять віднайти інші його локальні варіанти.

привязані до поодиноких днів у році // Матеріяли до української етнології.- Т. XV.- Львів, 1912.- С. 21.

¹⁷Biegeleisen H. U kolebki. Przed oltarzem. Nad mogiłą.- Lwów, 1929.- S. 270.

¹⁸Пор.: Там само; Шейн П. Матеріали для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края.- Т. 1.- Ч. I: Бытовая и семейная жизнь белоруса в обрядах и песнях.- СПб., 1887.- С. 52; Никифоровский Н. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах.- Витебск, 1897.- С. 51; Забылин М. Русский народ, его обычаи, обряды, предания, суеверия и поэзия.- Москва, 1880.- С. 19; Янулайтис А. Литовские суеверья и приметы // Живая Старина.- СПб., 1906.- Вып. IV.- Отд. II.- С. 191; Ганцкая О., Грацианская Н., Токарев С. Западные славяне // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы XIX - нач. XX в. Зимние праздники.- Москва, 1973.- С. 215; Federowski M. Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877-1891.- Kraków, 1897.- Т. 1.- С. 314.